

Ο μαρξισμός και το κόμμα-ενότητες 1.4, 1.5, 1.6

του Τζον Μόλινιου

Μετάφραση Βασίλης Μορέλας.

(ενότητες 4, 5 και 6 από το πρώτο κεφάλαιο με τίτλο “Καρλ Μαρξ: τάξη και κόμμα”).

<https://www.marxists.org/history/etol/writers/molyneux/1978/party/ch01.htm>

4. Τα χρόνια της υποχώρησης

Σε αυτό το σημείο ο Μαρξ άρχισε μια περίοδο της ζωής του αφιερωμένη, εκτός από τις ανάγκες της βιοπάλης, σχεδόν ολοκληρωτικά στις οικονομικές του έρευνες. Συνόψισε την προοπτική του για τα ερχόμενα χρόνια στο τελευταίο τεύχος της *Neue Rheinische Revue* το Νοέμβρη του 1850.

Εν όψει της γενικής ευμάρειας που τώρα επικρατεί και επιτρέπει στις παραγωγικές δυνάμεις της αστικής κοινωνίας να αναπτυχθούν όσο πιο γρήγορα είναι ποτέ εφικτό μέσα στο πλαίσιο της αστικής κοινωνίας, δε μπορεί να υπάρχει ζήτημα κάποιας αληθινής επανάστασης... Μια νέα επανάσταση θα καταστεί δυνατή μόνο ως αποτέλεσμα μιας νέας κρίσης, μα είναι ακριβώς τόσο βέβαιη όσο και η έλευση της ίδιας της κρίσης. [\[1\]](#)

Οι κύκλοι των εκπατρισθέντων είχαν πάντα κακή φήμη για τους ασήμαντους καβγάδες τους, τα σκάνδαλα και τις

αλληλοεξοντωτικές διαμάχες τους, ώστε ήταν βασικό για την ψυχολογική επιβίωση του Μαρξ και την επιτυχία του θεωρητικού του έργου να αποσυρθεί από αυτό το ψυχοφθόρο περιβάλλον.

Ο Μαρξ κι ο Ένγκελς χαιρέτησαν αυτή την ανάπαυλα από την κομματική πολιτικολογία με εγκάρδιους στεναγμούς ανακούφισης. «Είμαι πολύ ευχαριστημένος», έγραφε ο Μαρξ στον Ένγκελς, «από τη δημόσια, αυθεντική απομόνωση στην οποία εμείς οι δύο, εσύ κι εγώ, τώρα βρισκόμαστε. Ανταποκρίνεται πλήρως στη θέση και τις αρχές μας.»^[i] Στο οποίο ο Ένγκελς απαντούσε: «Επιτέλους έχουμε ξανά -για πρώτη φορά εδώ και κάμποσο καιρό- μια ευκαιρία να δείξουμε ότι δεν χρειαζόμαστε καμία στήριξη από κανένα κόμμα καμίας κι οποιασδήποτε χώρας και ότι η θέση μας είναι παντελώς ανεξάρτητη από τέτοια σκουπίδια.»^[ii] Ο Φραντς Μέρινγκ προειδοποιεί να μην παίρνονται τέτοιες πρόχειρες και ιδιωτικές παρατηρήσεις πολύ σοβαρά^[iv], αλλά μερικοί σχολιαστές, ονομαστικά οι Μπέρτραμ Ντ. Βολφ^[v] και Σλόμο Αβινέρι^[vi], έχουν επιδιώξει να τις παρουσιάσουν σαν τις «αληθινές» απόψεις του Μαρξ για το κόμμα. Μα αυτή η απόπειρα συνεπάγεται την απόσπαση αυτών των εκφράσεων τόσο από το ιστορικό τους πλαίσιο όσο και από το πλαίσιο της συγκυρίας (δηλ. αυτό των ιδιωτικών γραμμάτων μεταξύ στενών φίλων),^[vii] όπως και την αντιπαράθεσή τους με δηλώσεις που είναι σαφώς πιο ζυγισμένες και προσεκτικές και είναι γραμμένες για δημόσια κατανάλωση. Παρμένα κυριολεκτικά, αυτά και άλλα σχόλια των Μαρξ και Ένγκελς θα μπορούσαν να κρατηθούν για να υποδηλώσουν αντίθεση σε όλη την πολιτική δραστηριότητα, κάτι προφανώς γελοίο. Ακόμη και κατά τις δεκαετίες του πενήντα και του εξήντα, όταν ο Μαρξ ήταν πάρα πολύ βαθιά απορροφημένος από το *Κεφάλαιο*, ποτέ δεν αποσύρθηκε τελείως από την πολιτική ζωή, συνεχίζοντας να συνεισφέρει στις Χαρτιστικές εφημερίδες και κρατώντας ένα άγρυπνο μάτι πάνω στον Έρνεστ Τζόουνς που, στα 1857, [ο Μαρξ -ΣτΜ] είπε ότι θα όφειλε να «σχηματίσει ένα κόμμα, για το οποίο πρέπει να πάει στις βιομηχανικές περιοχές».^[viii]

Ποιοι ήταν τότε οι κύριοι παράγοντες σχετικά με την 12χρονη

απουσία του Μαρξ από κάθε πολιτικό κόμμα; Πρώτον, υπήρχε, όπως ήδη υποδείχτηκε, η άποψή του ότι η αστική κοινωνία είχε εισέλθει σε μια παρατεταμένη περίοδο σταθεροποίησης και επέκτασης. Δεύτερο, υπήρχε η μεγάλη σπουδαιότητα που απέδιδε στο θεωρητικό του έργο. Όταν προσεγγίστηκε από έναν Γερμανό εκπατρισθέντα στη Νέα Υόρκη για να αναστήσει την Κομμουνιστική Ένωση, ο Μαρξ ανταπάντησε «είμαι βαθιά πεπεισμένος ότι οι θεωρητικοί μου κόποι φέρνουν μεγαλύτερα οφέλη στην εργατική τάξη από τη συμμετοχή σε οργανώσεις για τις οποίες ο καιρός έχει περάσει.»[\[ix\]](#) Τρίτον, υπήρχε ένα μεγάλο κενό που χώριζε τη αντίληψη του Μαρξ για το επαναστατικό κίνημα από εκείνη της συντριπτικής πλειοψηφίας των επαναστατών εκείνη την εποχή.

Αφού για τον Μαρξ η καθοδηγήτρια δύναμη της ιστορίας ήταν η ταξική πάλη και ο στόχος του ήταν η αυτο-απελευθέρωση της εργατικής τάξης, η λειτουργία του κόμματος ήταν να ηγείται και να υπηρετεί το προλεταριάτο στις μάχες του και όχι να «στοιχειοθετεί δικές του σεκταριστικές αρχές, με τις οποίες διαμορφώνει και καλουπώνει το προλεταριακό κίνημα». Το επαναστατικό κίνημα των μέσων του δέκατου ένατου αιώνα, ωστόσο, κυριαρχούταν από παντελώς αλλότριες συλλήψεις και παραδόσεις. Οι κυρίαρχες τάσεις του καιρού ήταν είτε κατάλοιπα από την συνωμοσιολογική Γιακωβίνικη παράδοση της Γαλλικής Επανάστασης*, είτε προέρχονταν από μικροαστούς ουτοπικούς σοσιαλιστές που πίστευαν σε μια συμφιλίωση κεφαλαίου και εργασίας στη βάση των δικών τους πεφωτισμένων ιδεών. Και οι δύο ήταν εξίσου ελιτίστικες στη στάση τους προς την εργατική τάξη, η πρώτη επιθυμώντας να δράσει πίσω από την πλάτη της τάξης και προς όφελός της, η δεύτερη απαιτώντας η τάξη να μείνει παθητική ωσότου όλοι οι άνδρες με καλή θέληση να πειστούν από τη δύναμη της λογικής. Ο Μαρξ είχε από καιρό απορρίψει αυτές τις θέσεις κι ενώ ήταν έτοιμος να τις καταπολεμήσει στα πλαίσια ενός ζωντανού εργατικού κινήματος, εκτός ενός τέτοιου πλαισίου, μέσα σε μικροσκοπικές και άσχετες λέσχες κι εταιρείες, θεωρούσε ότι θα έχανε το χρόνο του αν πήγαινε να μπλεχτεί μ'αυτές μ'οποιονδήποτε τρόπο.

5. Η Πρώτη Διεθνής -πράξη και θεωρία

Αυτό που τελικά τράβηξε τον Μαρξ έξω από την αυτεπιβεβλημένη απομόνωσή του ήταν μια πρόσκληση για την ιδρυτική συνάντηση της Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων που διεξήχθη στο Μέγαρο Σεντ Μάρτιν στις 26 Σεπτεμβρίου 1864. Η Διεθνής δεν ιδρύθηκε από τον Μαρξ ούτε ήταν μαρξιστικής έμπνευσης. Περισσότερο προέκυψε από τη γενική ανάταση των οικονομικών αγώνων της Ευρωπαϊκής εργατικής τάξης και το εργατικό ενδιαφέρον για τέτοια διεθνή ζητήματα, σαν την υποστήριξη στο Βορρά του Αμερικανικού Εμφυλίου, τους σκοπούς της Πολωνικής ανεξαρτησίας και την ενοποίηση της Ιταλίας και μια από τις σπουδαιότερες πρακτικές δραστηριότητές της ήταν να εμποδίσει τη χρήση εργασίας μεταναστών στο σπάσιμο απεργιών. Η άμεση πρωτοβουλία για την συνάντηση στο Μέγαρο Σεντ Μάρτιν ήρθε από συνδικαλιστές του Λονδίνου και του Παρισιού. Αλλά ήταν ακριβώς αυτή η αυθεντικότητα και ο αυθορμητισμός που προσέλκυσαν τον Μαρξ. «Ήξερα», έγραφε στον Ένγκελς, «ότι αυτή τη φορά αληθινές “δυνάμεις” εμπλέκονταν και στις δυο πλευρές του Λονδίνου και του Παρισιού και επομένως αποφάσισα να αντιπαρέλθω τον συνήθη άκαμπο κανόνα να αρνούμαι κάθε τέτοια πρόσκληση... γιατί η αναγέννηση της εργατικής τάξης λαμβάνει εμφανώς χώρα.»[\[x\]](#)

Αναπόφευκτα αυτά τα θετικά στοιχεία είχαν την αρνητική τους πλευρά στην ακραία θεωρητική και πολιτική ετερογένεια και σύγχυση. Μεταξύ εκείνων που συμμετείχαν στη Διεθνή υπήρχαν οπαδοί του Ματσίνι που ’ταν ουσιαστικά Ιταλοί εθνικιστές, Γάλλοι Πруντονικοί που ήθελαν να συμφιλιώσουν κεφάλαιο και εργασία, Ουενικοί**όπως ο Γουέστον[\[xi\]](#) που αντιτίθεντο στις απεργίες και μυστικές εταιρείες, φαινομενικά μασονικού τύπου, όπως οι Φιλαδελφικοί.[\[xii\]](#) Για να δουλέψει μαζί με αυτό το άμορφο σώμα και να το κατευθύνει στις γραμμές που ήθελε, ο Μαρξ ήταν υποχρεωμένος να λειτουργήσει με μεγάλη λεπτότητα κι όχι λίγη πονηριά. Έχοντας ελιχθεί ως την ανάληψη του

σχεδιάσματος των Κανονισμών της Διεθνούς και καταφέροντας να παρεμβάλλει τη δική του «Εναρκτήρια Προσφώνηση»,[\[xiii\]](#) μια αξιόλογη ποσότητα συμβιβασμού ήταν αναγκαία για να αποφύγει ν'αποξενώσει τους άλλους συμμετέχοντες.

Ήταν πολύ δύσκολο να πλαisiώσεις το πράμα έτσι που οι απόψεις μας να εμφανιστούν με μορφή αποδεκτή από την τωρινή οπτική του εργατικού κινήματος. Σε λίγες βδομάδες οι ίδιοι άνθρωποι θα κάνουν συναντήσεις για το εκλογικό δικαίωμα με τους Μπράιτ και Κόμπτεν. Θα πάρει καιρό ώσπου το ξαναξυπνημένο κίνημα να επιτρέψει την παλιά λεκτική τόλμη. Θα είναι απαραίτητο να είσαι «fortiter in re, suaviter in modo^{***}».[\[xiv\]](#)

Η μέθοδος του Μαρξ ήταν να τονίζει τον ταξικό χαρακτήρα του κινήματος και το διεθνισμό του, με έμφαση στο τότε δημοφιλές θέμα της αυτο-απελευθέρωσης,[\[xv\]](#) χωρίς να γίνεται συγκεκριμένος όσο αφορά τους επαναστατικούς στόχους ή μεθόδους. Έτσι, οι Κανονισμοί δηλώνουν ότι «η απελευθέρωση των εργαζόμενων τάξεων πρέπει κατακτηθεί από τις ίδιες τις εργαζόμενες τάξεις» κι ότι «η οικονομική απελευθέρωση των εργαζόμενων τάξεων είναι, επομένως, το μεγάλο τέλος στο οποίο κάθε πολιτικό κίνημα θα έπρεπε να υποτάσσεται ως μέσο» κι ότι «η απελευθέρωση της εργασίας δεν είναι ούτε τοπικό, ούτε εθνικό, αλλά κοινωνικό πρόβλημα, που αγκαλιάζει όλες τις χώρες που υπάρχει η σύγχρονη κοινωνία».[\[xvi\]](#) Όμως δεν αναφέρουν την κολεκτιβοποίηση των μέσων παραγωγής, που θα αναστάτωνε τους Πруντονικούς, ή επανάσταση, που θα τρόμαζε τους Άγγλους συνδικαλιστές. Αυτή η στρατηγική πήγε πολύ καλά. Η Διεθνής απέφυγε να μετατραπεί, κατά τη φράση του Μέρινγκ, σε «ένα μικρό σώμα με μεγάλο κεφάλι»,[\[xvii\]](#) αλλά την ίδια στιγμή ο Μαρξ, χάρη στην υπέρτερη συνολική του άποψη για το κίνημα, εδραίωσε βαθμιαία την ιδεολογική του ηγεμονία στο Γενικό Συμβούλιο. Όσο η Διεθνής μεγάλωνε σε δύναμη, επωφελούμενη ιδίως από το κύμα των επισπευσμένων από την οικονομική κρίση

του 1866-67 απεργιακών αγώνων, τόσο ο Μαρξ έπειθε διαδοχικά συνέδρια να υιοθετούν προοδευτικά όλο και πιο σοσιαλιστικές πολιτικές. Το Συνέδριο της Λοζάννης (1867) πέρασε την απόφαση: «Η κοινωνική απελευθέρωση των εργαζόμενων είναι αδιαχώριστη από της πολιτική τους απελευθέρωση.»[\[xviii\]](#) Το Συνέδριο των Βρυξελλών (1868) έγινε μάρτυρας της ήττας των Πrouντονικών στην συλλογική ιδιοκτησία γης, σιδηροδρόμων, ορυχείων και δασών• και η Συνδιάσκεψη του Λονδίνου (1871) αποφάσισε να προσθέσει στους Κανονισμούς την πρόταση ότι:

Στον αγώνα του κατά της συλλογικής ισχύος των ιδιοκτητριών τάξεων, το προλεταριάτο μπορεί να ενεργήσει ως τάξη μονάχα συγκροτώντας για τον εαυτό του ένα διακριτό πολιτικό κόμμα αντιτιθέμενο σε όλα τα παλιά κόμματα που σχεδιάστηκαν από τις κατέχουσες τάξεις.

Αυτή η συγκρότηση του προλεταριάτου σε πολιτικό κόμμα είναι εκ των ων ουκ άνευ για να διασφαλίσει το θρίαμβο της Κοινωνικής Επανάστασης και του απώτατού της σκοπού: της κατάργησης των τάξεων. [\[xix\]](#)

Όμως παρόλα αυτά τα προχωρήματα, η Διεθνής παρέμενε ένα αμάλγαμα υπερβολικά πολλών αποκλινουσών τάσεων για να γίνει οτιδήποτε που να πλησιάζει ένα διεθνές κομμουνιστικό κόμμα κι ούτε κι ο Μαρξ προσπάθησε ποτέ να επιβάλει μια τέτοια έννοια σ'αυτήν. Μάλλον δεχόταν ότι η Διεθνής δε θα μπορούσε να'ναι κάτι περισσότερο από μια πλατιά ομοσπονδία εργατικών οργανισμών και κομμάτων σε διαφορετικές χώρες και ότι θα έπρεπε «να αφήσει κάθε τμήμα να σχηματίζει ελεύθερα το δικό του θεωρητικό πρόγραμμα».[\[xx\]](#)

Αυτή ακριβώς η χαλαρότητα, που ήταν η δύναμη της Διεθνούς στο ότι καθιστούσε ικανό τον Μαρξ να συγκρατήσει τις ποικίλες φράξιες ενώ την ίδια στιγμή παρείχε γενική καθοδήγηση, ήταν επίσης η αδυναμία της στο ότι κατέστησε τη Διεθνή έναν εύκολο

στόχο παρείσφρησης από τον Μιχαήλ Μπακούνιν****και την αναρχική του Διεθνή Αδελφότητα, η οποία, με την αμφίεση της Διεθνούς Συμμαχίας της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας, μπήκε στη Διεθνή το 1868 και αποδείχτηκε μείζων παράγοντας στην τελική της κατάρρευση. Ο Μπακούνιν ήταν ένας ρομαντικός τυχοδιώκτης και συνωμότης παρά ένας θεωρητικός και το πρόγραμμα που προωθούσε ήταν αφελές και μπερδεμένο. Υπερμαχόταν την «ισότητα των τάξεων», την άμεση κατάργηση του κράτους, την κατάργηση του δικαιώματος κληρονομιάς ως πρωταρχικά αιτήματα του κινήματος και πάνω απ'όλα την παντελή αποχή από την πολιτική. Ο Μαρξ έβλεπε αυτές τις ιδέες με περιφρόνηση -«ένα κομπούζιο υπολειμμάτων, επιφανειακά συναρμολογημένο από τα Δεξιά και από τα Αριστερά... αυτό το παιδικό αλφαβητάρι... ο κυκεώνας που έχει αποστάξει από κομματάκια Πрунτόν, Сен-Σιμόν και άλλων»[xxi]— αλλά δεν αρνήθηκε στους αναρχικούς το δικαίωμα να υποστηρίζουν τη θέση τους μέσα στη Διεθνή. Ήταν μια διαφωνία, όχι για το δόγμα, μα για το είδος της οργάνωσης που η Διεθνής προοριζόταν να γίνει, που βρισκόταν στη ρίζα της ζημιογόνου διαμάχης μεταξύ Μαρξ και Μπακούνιν. Ο Μπακούνιν, εκμεταλλευόμενος τις πολυάριθμες τάσεις και διαιρέσεις της Διεθνούς, εξαπέλυσε μια εκστρατεία εναντίον του «αυταρχισμού» του Γενικού Συμβουλίου, η οποία υπολόγιζε να μαζέψει τους διάφορους δυσареστημένους γύρω της. Όμως εντός του πλαισίου αυτού του «αντι-αυταρχισμού» ο Μπακούνιν έψαχνε να υλοποιήσει τη μη εκλεγμένη «συλλογική και άορατη δικτατορία»[xxii] των δικών του μυστικών εταιρειών και συνωμοσιών. Το πραγματικό ζήτημα ήταν, όπως λέει ο Μόντι Τζόνστοουν, «εάν η Διεθνής θα έπρεπε να συνεχίζει ως ένας δημόσιος δημοκρατικός οργανισμός σε συμφωνία με κανονισμούς και πολιτικές κατατεθειμένες στα συνέδριά του ή εάν θα έπρεπε να επιτρέψει στον Μπακούνιν να «παραλύσει τη δραστηριότητά της με μυστικές ίντριγκες» και σε ομοσπονδίες και τμήματα να αρνούνται να αποδεχτούν αποφάσεις συνεδρίων με τις οποίες διαφώνησαν.»[xxiii]

Οι δραστηριότητες του Μπακούνιν έλαβαν την σπουδαιότητά τους επειδή διασταυρώθηκαν με τον άλλο μείζονα παράγοντα του θανάτου της Διεθνούς, την Παρισινή Κομμούνα. Η παθιασμένη

υπεράσπιση της Κομμούνας από τον Μαρξ στον *Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία* οδήγησε στην ταύτιση της Διεθνούς με την Κομμούνα και από εκεί σε μαζικό «κόκκινο πανικό» και κυνήγι μαγισσών κατά της Διεθνούς σε όλη την Ευρώπη. Την ίδια στιγμή, αυτή η εμφάνιση της κοινωνικής επανάστασης στην πραγματικότητα και η επακόλουθη διαύγεια με την οποία τοποθετούνταν τα πολιτικά ερωτήματα, αναπόφευκτα θρυμμάτισε την ευπαθή ενότητα όπου βασιζόταν η Διεθνής.

Για να διαχειριστεί αυτήν την κατάσταση ο Μαρξ, στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου, ζήτησε και απέκτησε αυξημένες εξουσίες για το Γενικό Συμβούλιο, αλλά αυτό με τη σειρά του πέταξε εκείνους που απεχθάνονταν την «παρέμβαση» του Γενικού Συμβουλίου στο στρατόπεδο του αντι-αυταρχισμού του Μπακούνιν. Ως το 1872 ο Μαρξ, είναι σαφές, είχε αποφασίσει ότι ο καιρός της Διεθνούς είχε περάσει (αν και δεν ενδιαφερόταν να το πει δημόσια). Την ίδια ώρα, ήταν αποφασισμένος να μην πέσει στα χέρια των συνωμοτών, είτε Μπακουνικών είτε Μπλανκιστών***** που θα αναιρούσαν τα θετικά επιτεύγματα της Διεθνούς με άσκοπες περιπέτειες. Ο Μαρξ πέτυχε αυτούς τους στόχους στο Συνέδριο της Χάγης εξασφαλίζοντας την αποβολή του Μπακούνιν (σε μάλλον αμφίβολη βάση) [xxiv] και μεταφέροντας την έδρα της Διεθνούς στην Αμερική, όπου και αυτή απεβίωσε ήσυχα το 1876.

Η Διεθνής Ένωση Εργαζομένων ήταν αναμφίβολα η πιο σημαντική πρακτική πολιτική δουλειά στη ζωή του Μαρξ. Έδωσε τεράστια ώθηση στην ανάπτυξη του κινήματος παντού. Δημιούργησε πολύ πιο εκτεταμένη επίγνωση για κάποιες τουλάχιστον βασικές αρχές του Μαρξ, απ'ότι υπήρξε ποτέ πρωτύτερα. Πάνω απ'όλα, εδραίωσε την παράδοση του διεθνισμού και της διεθνούς οργάνωσης στην καρδιά του σοσιαλιστικού κινήματος της εργατικής τάξης. Αυτά υπήρξαν μεγάλα επιτεύγματα, μα είναι επίσης προφανές ότι η Διεθνής περιείχε στη βάση των θεμελίων της τους σπόρους της αποσύνθεσής της. Από την άποψη της εκτίμησης της αντίληψης του Μαρξ για το κόμμα, είναι αναγκαίο, επομένως, να εξετάσουμε τις δυνατότητες και τις αδυναμίες των θεωρητικών ιδεών που υπέφωσκαν στο έργο του αυτήν την περίοδο.

Αφού για τον Μαρξ το κόμμα λογιζόταν πάντα σε σχέση με την εργατική τάξη και η εργατική τάξη ορίζεται βασικά από την οικονομική της κατάσταση, το κομβικό θεωρητικό πρόβλημα ήταν η φύση της σχέσης μεταξύ οικονομικών και πολιτικής και ειδικά μεταξύ των οικονομικών αγώνων της εργατικής τάξης και της ανάπτυξης της πολιτικής της συνείδησης και οργάνωσης. Υπάρχουν διάφορα κείμενα της περιόδου που δείχνουν πως, ουσιαστικά, ο Μαρξ διατηρούσε την άποψη ότι η πολιτική συνείδηση αναδύεται αυθόρμητα από τις οικονομικές περιστάσεις και πάλη των εργαζομένων. Γι' αυτό, σε ένα λόγο προς μια αντιπροσωπεία Γερμανών συνδικαλιστών το 1869, ο Μαρξ είπε:

Τα συνδικάτα είναι τα σχολεία του σοσιαλισμού. Είναι στα συνδικάτα που οι εργαζόμενοι εκπαιδεύουν τους εαυτούς τους και γίνονται σοσιαλιστές, επειδή μπροστά στα ίδια τους τα μάτια και καθημερινά λαμβάνει χώρα η πάλη με το κεφάλαιο... Η μεγάλη μάζα των εργαζομένων, σε όποιο κόμμα κι αν αυτοί ανήκουν, έχει επιτέλους κατανοήσει ότι οι υλική της κατάσταση πρέπει να γίνει καλύτερη. Αλλά τη στιγμή που η υλική κατάσταση του εργαζόμενου θα έχει γίνει καλύτερη, αυτός θα μπορεί να συγκεντρωθεί στην εκπαίδευση των παιδιών του• η γυναίκα και τα παιδιά του δε θα χρειάζονται να πάνε στο εργοστάσιο• αυτός ο ίδιος θα μπορεί να καλλιεργήσει το μυαλό του περισσότερο, να προσέξει το σώμα του καλύτερα κι έτσι γίνεται σοσιαλιστής χωρίς να το προσέξει. [\[xxv\]](#)

Ενώ κάποιες από τις πιο ακραίες προτάσεις εδώ δεν χρειάζεται να ληφθούν κυριολεκτικά, ο Μαρξ επανέλαβε ουσιαστικά την ίδια θεωρητική σύλληψη σε ένα κομβικό απόσπασμα σε ένα γράμμα προς τον Φ. Μπόλτε το 1871:

Το πολιτικό κίνημα της εργατικής τάξης έχει ως τελικό του αντικείμενο, βέβαια, την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας για

αυτήν την τάξη και αυτό φυσικά απαιτεί μια προηγούμενη οργάνωση της εργατικής τάξης, αναπτυγμένης ως ορισμένο βαθμό και αναδυόμενης από τους οικονομικούς της αγώνες.

Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, κάθε κίνημα στο οποίο η εργατική τάξη έρχεται ως **τάξη** αντιμέτωπη με τις κυρίαρχες τάξεις και προσπαθεί να τις επιβληθεί με εξωτερική πίεση, αποτελεί ένα πολιτικό κίνημα. Για παράδειγμα, η απόπειρα σε ένα ιδιαίτερο εργοστάσιο, ή ακόμη ένα ορισμένο επάγγελμα, να αναγκάσεις σε μικρότερη εργάσιμη μέρα τους μεμονωμένους καπιταλιστές μέσω απεργιών κλπ, είναι αμιγώς οικονομικό κίνημα. Από την άλλη πλευρά, το κίνημα για να επιβάλεις το οχτάωρο κλπ σε **νόμο** είναι **πολιτικό** κίνημα. Και με αυτόν τον τρόπο, από ξεχωριστά οικονομικά κινήματα των εργαζομένων, αναφύεται παντού ένα **πολιτικό** κίνημα, σαν να λέμε, ένα κίνημα της **τάξης**, με αποτέλεσμα την επιβολή των συμφερόντων της με γενική μορφή, με μια μορφή που κατέχει γενική κοινωνική δύναμη εξαναγκασμού [η έμφαση στο πρωτότυπο].[\[xxvi\]](#)

Η δύναμη της σύλληψης του Μαρξ έγκειται στον υλισμό της, την έμφασή της στη μάθηση μέσα από την εμπειρία και την πάλη• η αδυναμία έγκειται στον οικονομικό ντετερμινισμό και τον αισιόδοξο εξελικτισμό της. Η ιστορία έχει φανερώσει όχι μόνο τη διαδικασία ανάπτυξης που περιγράφει ο Μαρξ, μα επίσης ένα ευρύ φάσμα αντιτιθέμενων δυνάμεων που υπηρετούν την παρεμπόδιση της μετάβασης από τη συνδικαλιστική συνείδηση στη σοσιαλιστική συνείδηση. Συγκεκριμένα η ικανότητα των οικονομικών κατακτήσεων, ακόμη και συμπεριλαμβανομένων των κερδισμένων με αγώνα, να εξυπηρετούν ως καταπραΰντικά κι όχι ως διεγερτικά, όπως και το σφιχταγκάλιασμα του προλεταριάτου από την αστική ιδεολογία, με την απορρέουσα ικανότητα αυτής να διαιρεί και να κατακερματίζει το κίνημα, ήταν και τα δύο σοβαρά υποτιμημένα από τον Μαρξ. Στα 1890 ο Ένγκελς σχολίασε ότι «ο Μαρξ κι εγώ είμαστε εν μέρει υπεύθυνοι για το ότι οι νεότεροι άνθρωποι μερικές φορές δίνουν παραπάνω έμφαση στην οικονομική πλευρά απ'ότι της αρμόζει. Εμείς έπρεπε να

υπογραμμίσουμε την κύρια αρχή, απέναντι στους αντιπάλους μας που την αρνούνταν και δεν είχαμε πάντα χρόνο, χώρο ή ευκαιρία να αποδώσουμε τα οφειλόμενα και στα άλλα εμπλεκόμενα στην αλληλεπίδραση στοιχείων»[\[xxvii\]](#) και το ζήτημα της ανάπτυξης της σοσιαλιστικής συνείδησης είναι ένα από αυτά όπου ο Μαρξ ήταν ιδιαίτερα ένοχος υπερτονισμού «της κύριας αρχής» εις βάρος των «άλλων εμπλεκόμενων στην αλληλεπίδραση στοιχείων».

Ήταν πάνω σε αυτή την υπεραπλουστευμένη και υπεραισιόδοξη άποψη του μετασχηματισμού της εργατικής τάξης από «τάξη καθεαυτή» σε «τάξη για τον εαυτό της» που ο Μαρξ βάσισε τις ιδέες της οργάνωσης και τη δραστηριότητά του στη Διεθνή. Για τον Μαρξ το κύριο πρόβλημα ήταν η ίδρυση ενός πολιτικού οργανισμού που βασίζεται στην ιδέα της ταξικής πάλης και που περιέχει πλατιά στρώματα εργαζομένων. Έχοντας επιτύχει αυτό, πίστευε ότι ο οργανισμός θα εξελισσόταν σε επαναστατική κατεύθυνση με τους δικούς του ρυθμούς.

Υπάρχει, επομένως, ένα ισχυρό στοιχείο φαταλισμού[*****](#) στην στάση του Μαρξ απέναντι στο σχηματισμό του κόμματος. Η πάλη ιδεών και τάσεων μέσα στο εργατικό κίνημα θα τακτοποιηθεί μόνη της, καθώς οι ταξικές τάσεις των εργατών επιβάλλουν τον εαυτό τους. Το βασικό πρόβλημα ήταν ότι ο Μαρξ απέτυχε να συλλάβει τη δυνατότητα ο εργατικός πολιτικός ρεφορμισμός (δηλ. αυτό που τώρα εμείς καλούμε σοσιαλδημοκρατία ή εργατισμό) να αναλάβει έναν τόσο σοβαρό έλεγχο του κινήματος, έτσι που αυτός δε θα αυτομετασχηματιζόταν ή θα άνοιγε απλά το δρόμο για επαναστατική δράση όταν ο καιρός του θα 'χε περάσει, αλλά θα συγκροτούσε μείζον εμπόδιο, φράζοντας το δρόμο στην επανάσταση. Επειδή δεν είδε τον κίνδυνο, ο Μαρξ επίσης δεν είδε το μέσο για τον αντιπαλέψει -τη δημιουργία ενός σχετικά στενού και πειθαρχημένου κόμματος πρωτοπορίας-εμπροσθοφυλακής.

6. Σοσιαλδημοκρατία και το πρόβλημα του ρεφορμισμού

Από το 1872 κι εξής οι Μαρξ και Ένγκελς δεν ξαναναμείχθηκαν ποτέ άμεσα, ούτε έγιναν μέλη, σε καμία οργάνωση ή κόμμα, αλλά παρόλα αυτά θεωρούσαν τους εαυτούς τους ως έχοντες «ειδική θέση ως εκπροσώπους του διεθνούς σοσιαλισμού»[\[xxviii\]](#) και με αυτή την ιδιότητα έστελναν συμβουλές σε σοσιαλιστές όλου του κόσμου. Εν πολλοίς ήταν ο Ένγκελς που ενεργοποιούταν σε αυτό το ρόλο, παρά ο Μαρξ, του οποίου η υγεία έφθινε και ο οποίος συγκεντρωνόταν στις μελέτες του. Όμως φαίνεται λογικό, τουλάχιστον σε αυτή τη σφαίρα, να θεωρούμε τις απόψεις του Ένγκελς χοντρικά αντιπροσωπευτικές αυτών του Μαρξ.

Το πιο σημαντικό φαινόμενο αυτής της περιόδου ήταν η άνοδος των σοσιαλδημοκρατικών εργατικών κομμάτων σε έναν αριθμό χωρών, ειδικά στη Γερμανία. Αυτές οι οργανώσεις συνδύαζαν ένα ανοιχτά σοσιαλιστικό πρόγραμμα με μαζική υποστήριξη μέσα στην εργατική τάξη. Η παρατήρηση αυτής της εξέλιξης, συνδυασμένη με την πείρα της Διεθνούς, φαίνεται να οδήγησε σε μια ορισμένη επανεκτίμηση ή τουλάχιστον σε μια αλλαγή της έμφασης, τις απόψεις των Μαρξ και Ένγκελς. Γι'αυτό το 1873 βρίσκουμε τον Ένγκελς να προειδοποιεί τον Μπέμπελ[\[xxxxx\]](#) να μην «παραπλανηθεί από την κραυγή για "ενότητα"... ένα κόμμα βγάζει τον εαυτό του νικητή με τη διάσπαση και όντας ικανό να αντέξει τη διάσπαση»[\[xxix\]](#) και το 1874 να προβλέπει στον Ζόργκε ότι «η επόμενη Διεθνής -αφού τα γραπτά του Μαρξ θα έχουν παράξει τις επιδράσεις τους για κάποια χρόνια- θα είναι απευθείας Κομμουνιστική και θα διακηρύσσει ακριβώς τις αρχές μας».[\[xxx\]](#)

Στη Βρετανία και τις ΗΠΑ, όπου υπήρχαν πολύ ισχυρές εργατικές τάξεις, μα οι εργαζόμενοι ήταν πολιτικά υποτελείς στα κόμματα της άρχουσας τάξης και τα σοσιαλιστικά ρεύματα ήταν εξαιρετικά αδύναμα, οι Μαρξ και Ένγκελς συνέχισαν την παλιά γραμμή τους να υπερασπίζονται το σχηματισμό ενός πλατιού ανεξάρτητου εργατικού κόμματος χωρίς να ανησυχούν για το πρόγραμμα ή τη θεωρητική του βάση. Ο Ένγκελς έγραψε μια σειρά άρθρων για αυτό το σκοπό στην εφημερίδα *Εργατικό Κριτήριο Labour Standard* το 1881, επιχειρηματολογώντας, με την προσδοκία του τρόπου που το Εργατικό Κόμμα θα εγειρόταν, ότι «δίπλα, ή πάνω από, τις

Ενώσεις ιδιαίτερων επαγγελματιών, πρέπει να ξεπηδήσει μια γενική ένωση, ένας πολιτικός οργανισμός της συνολικής εργατικής τάξης[xxxi] και το 1893 παρότρυνε όλους τους σοσιαλιστές να προσχωρήσουν στον Ανεξάρτητη Εργατικό Κόμμα. Σε σχέση με την Αμερική, ο Ένγκελς υποστήριζε ότι:

Το σημαντικό πράγμα είναι να βάλεις την εργατική τάξη να κινηθεί ως τάξη • μόλις αυτό αποκτηθεί σύντομα θα βρουν τη σωστή κατεύθυνση... Το να περιμένεις τους Αμερικάνους να αρχίσουν με πλήρη συνείδηση της θεωρίας που φτιάχτηκε στις παλιότερες βιομηχανικές χώρες, είναι σα να περιμένεις το αδύνατο... Οι ψήφοι από ένα ή δύο εκατομμύρια εργαζόμενων τον επόμενο Νοέμβρη για ένα γνήσιο κόμμα των εργαζόμενων αξίζουν απείρως περισσότερο τώρα από εκατό χιλιάδες ψήφους για μια δογματικά τέλεια πλατφόρμα... Όμως καθετί που ίσως καθυστερήσει ή εμποδίσει αυτήν την εθνική εδραίωση του κόμματος των εργαζομένων -ασχέτως σε ποια πλατφόρμα- εγώ θα το θεωρούσα μέγα λάθος. [xxxii]

Όμως, όταν αφορούσε τη Γαλλία και τη Γερμανία, όπου το κίνημα ήταν πολύ πιο προχωρημένο, η στάση των Μαρξ και Ένγκελς ήταν πολύ διαφορετική. Εδώ έβλεπαν το ενδεχόμενο, για πρώτη φορά, της δημιουργίας στέρεων μαρξιστικών κομμάτων στο σχήμα του Parti Ouvrier Français και του Γερμανικού SDAP και για να υλοποιηθεί αυτό το ενδεχόμενο έδειχναν ιδιαίτερη προσοχή σε ζητήματα θεωρίας και προγράμματος. Γι'αυτό όταν το 1882 το Γαλλικό κόμμα διασπάστηκε σε μαρξιστές υπό τους Γκεσντ και Λαφάργκ και «ποσιμπλιστές» υπό τους Μαλόν και Μπρους (αναρχικούς που έγιναν ρεφορμιστές)*****, ο Ένγκελς καλωσόρισε το συμβάν ως «αναπότρεπτο» και ως «ένα καλό πράγμα», ισχυριζόμενος ότι «το επίπλαστο κόμμα του Σεν Ετιέν [οι ποσιμπλιστές] όχι μόνο δεν είναι εργατικό κόμμα, αλλά ούτε και ένα οποιοδήποτε κόμμα, επειδή στην πραγματικότητα δεν έχει πρόγραμμα»[xxxiii] και σχολιάζοντας «φαίνεται ότι κάθε

εργατικό κόμμα μεγάλης χώρας μπορεί να αναπτυχθεί μόνο με εσωτερική πάλη, κάτι που συμφωνεί με τους νόμους της διαλεκτικής ανάπτυξης γενικά». [\[xxxiv\]](#) Όμως πάνω απ'όλα, ήταν στις σχέσεις τους με τη Γερμανική σοσιαλδημοκρατία που ο Μαρξ κι ο Ένγκελς διατήρησαν τον ύψιστο βαθμό θεωρητικού σφρίγγους.

Όταν το 1875 το SDAP ενώθηκε με το Λασσαλικό ADAV για να σχηματίσει το Γερμανικό Σοσιαλ-Δημοκρατικό Εργατικό Κόμμα (SAPD, αργότερα SPD), οι Μαρξ και Ένγκελς αντιτέθηκαν στην κίνηση αυτή ως «βεβιασμένη από τη μεριά μας» [\[xxxv\]](#) και συνεπαγόμενη θεωρητικές εκχωρήσεις. Ο Μαρξ αμέσως υπέβαλε το πρόγραμμα ενοποίησης σε μια ισοπεδωτική κριτική, [\[xxxvi\]](#) εκθέτοντας όχι μόνο τις αντιδραστικές συνέπειες Λασσαλικών διατυπώσεων σαν τον «σιδερένιο νόμο των μισθών», «τα ίσα δικαιώματα στα ακέραια προϊόντα της εργασίας» και «τους συνεταιρισμούς παραγωγών με κρατική βοήθεια», μα επίσης αναλαμβάνοντας όλο το ζήτημα της ταξικής φύσης του κράτους σε αντιπαράθεση με την έκκληση για ένα «ελεύθερο λαϊκό κράτος», καταδικάζοντας το πρόγραμμα για την έλλειψη διεθνισμού και διαμαρτυρόμενος ότι «δεν υπάρχει τίποτα στα πολιτικά του αιτήματα πέρα από την παλιά και γενικώς γνωστή δημοκρατική λιτανεία: καθολικό εκλογικό δικαίωμα, άμεση νομοθέτηση, λαϊκή δικαιοσύνη, λαϊκός στρατός κλπ.» [\[xxxvii\]](#) Το 1877 ο Ένγκελς, για να συντηρήσει την ηγεμονία του μαρξισμού στο Γερμανικό κίνημα, ανέλαβε το πελώριο έργο του Αντι-Ντύρινγκ και στα 1879 οι Μαρξ και Ένγκελς απέστειλαν ένα «Κυκλικό Γράμμα» στους κομματικούς ηγέτες, εξανιστάμενοι με τους δυναμικότερους χαρακτηρισμούς κατά της ανάδειξης μέσα στο κόμμα μη προλεταριακών τάσεων που αρνούνταν την ταξική πάλη και άρα την ταξική φύση του κόμματος και που «διακήρυσσαν ανοιχτά πως οι εργάτες είναι πολύ αμόρφωτοι για να απελευθερώσουν τους εαυτούς τους και πρέπει να απελευθερωθούν απ'τα πάνω από φιλάνθρωπους μεγαλοαστούς και μικροαστούς». [\[xxxviii\]](#) Επίσης το 1879 αντέδρασαν στην «παράκαιρη αδυναμία του Λίμπκνεχτ [\[xxxix\]](#) στο Ράιχσταγκ» [\[xxxix\]](#) μπροστά στον αντισοσιαλιστικό νόμο του Βίσμαρκ και στην οπορτουνιστική στήριξη προς την προστατευτική δασμολογική πολιτική του

Βίσμαρκ από την κοινοβουλευτική ομάδα του SAPD, σε απάντηση της οποίας ο Μαρξ ανακοίνωσε ότι «αυτοί είναι ήδη τόσο πολύ επηρεασμένοι από τον κοινοβουλευτικό κρετινισμό που νομίζουν ότι βρίσκονται *υπεράνω κριτικής*».[\[x1\]](#)

Αλλά αυτό η αδιάκοπη ροή κριτικής δεν πρέπει να ξεγελά. Καθρέφτιζε όχι εχθρότητα προς τη Γερμανική σοσιαλδημοκρατία, αλλά το ιδιαίτερο ενδιαφέρον και ανησυχία των Μαρξ και Ένγκελς για την οργάνωση που επανειλημμένα ανέφεραν ως «κόμμα τους». Παρά τις σφοδρές τους επιθέσεις σε κάθε ανοιχτή εκδήλωση ρεφορμισμού και υποταγής στην αστική δημοκρατία, οι Μαρξ και Ένγκελς παρέμειναν προσδεμένοι στο Γερμανικό κόμμα με «δεσμούς αλληλεγγύης»[\[xli\]](#) και επομένως, με τις ευλογίες τους, αυτό έγινε για τον υπόλοιπο κόσμο το μοντέλο μαρξιστικού κόμματος. Αυτό που οι Μαρξ και Ένγκελς απέτυχαν να συλλάβουν ήταν ότι ο κύριος κίνδυνος δεν έγκειτο στο τι το κόμμα έλεγε, αλλά στο τι έκανε, στο τι ουσιαστικά ήταν. Αυτό το πρόβλημα προβλήθηκε λίγα χρόνια αργότερα στην επονομαζόμενη «ρεβιζιονιστική συζήτηση» όταν ο Μπέρνσταϊν απαίτησε από το κόμμα να πάρει μια ανοιχτά ρεφορμιστική στάση. Σε ένα πολύ διορατικό γράμμα ο Βαυαρός σοσιαλιστής, Ίγκνατς Άουερ, έγραψε στον Μπέρνσταϊν: «Αγαπητέ μου Έντε, δεν αποφασίζει κανείς επίσημα να κάνει ό,τι ζητάς, δεν το λέει κανείς αυτό, κανείς το κάνει. Όλη μας η δραστηριότητα -ακόμη και κάτω από τον επονείδιστο αντισοσιαλιστικό νόμο- υπήρξε η δραστηριότητα ενός σοσιαλδημοκρατικού ρεφορμιστικού κόμματος. Ένα κόμμα που λογαριάζει τις μάζες απλά δε μπορεί να είναι τίποτα άλλο.»[\[xlii\]](#) Η ρίζα του προβλήματος έγκειτο στην αντίληψη της σχέσης μεταξύ κόμματος και εργατικής τάξης, μιας αντίληψης που ούτε ο Μάρξ ούτε ο Ένγκελς δεν αμφισβήτησαν ποτέ καθαρά• δηλ. αυτής ενός πλατιού κόμματος, σταθερά και ομαλά επεκτεινόμενου, που οργανωνόταν μέσα σε αενάως ευρύτερα τμήματα του προλεταριάτου, ώσπου στο τέλος θα αγκάλιαζε την συντριπτική πλειοψηφία.

Όπως ο Κρις Χάρμαν έχει γράψει: «Αυτό που είναι κεντρικό για το σοσιαλδημοκράτη είναι ότι το κόμμα εκπροσωπεί την

τάξη.»[\[xliii\]](#) Αν το κόμμα εκπροσωπεί την τάξη, τότε πρέπει να περιλαμβάνει μέσα του τις διαφορετικές τάσεις που υπάρχουν μέσα στην εργατική τάξη και οι Μαρξ και Ένγκελς, αν και πάσχιζαν για την κυριαρχία του μαρξισμού, το αποδέχονταν αυτό. Γι' αυτό ο Ένγκελς έγραφε στα 1890: «Το κόμμα είναι τόσο μεγάλο που η απόλυτη ελευθερία συζήτησης μέσα του αποτελεί αναγκαιότητα... Το μεγαλύτερο κόμμα στη χώρα δε μπορεί να υπάρχει χωρίς όλες οι αποχρώσεις γνώμων να κάνουν μέσα του τον εαυτό τους αισθητό.»[\[xliv\]](#) Αν το κόμμα εκπροσωπεί την τάξη σε μια περίοδο καπιταλιστικής επέκτασης και σταθερότητας στην οποία η μάζα της εργατικής τάξης είναι ρεφορμιστική, τότε το κόμμα πρέπει να είναι επίσης ρεφορμιστικό, ακόμη κι αν δεν το παραδέχεται ανοιχτά. Αλλά οι ρεφορμιστές εργάτες και οι ρεφορμιστές πολιτικοί ηγέτες δεν είναι καθόλου το ίδιο πράγμα. Η συνείδηση του μέσου εργάτη είναι ένα μείγμα πολλών, συχνά αντιφατικών στοιχείων και άρα με το ερέθισμα των υλικών αναγκών του, την άμεση εμπλοκή του στην πάλη και δραματικές αλλαγές στην πολιτική κατάσταση, είναι δυνατό η συνείδησή του να αλλάξει ταχύτατα. Η συνείδηση του ηγέτη, ωστόσο, είναι πολύ περισσότερο οριστικά σχηματισμένη και συνεκτική (αυτό είναι που τον κάνει ηγέτη) και επομένως πολύ πιο ανθεκτική στη μεταβολή• εκτός αυτού, ο ηγέτης δεν υπόκειται στις ίδιες υλικές πιέσεις με τον εργάτη, μα περισσότερο είναι πιθανό να έχει λαξεύσει μια προνομιακή θέση για τον εαυτό του (π.χ. ως βουλευτής ή συνδικαλιστής ηγέτης). Η συνέπεια είναι ότι η σχέση εκπροσώπησης της εργατικής τάξης στη ρεφορμιστική της φάση, μετατρέπεται σε σχέση εναντίωσης και προδοσίας της στην επαναστατική φάση. Για να είναι σε μια επαναστατική κατάσταση μαζί με την τάξη, το κόμμα πρέπει να βρίσκεται κατά τι μπροστά από αυτήν στην προ-επαναστατική περίοδο. Το κόμμα δεν παύει να εκπροσωπεί τα *συμφέροντα* της τάξης ως σύνολο, μα για να το κάνει οφείλει να περιορίσει τα μέλη του σε εκείνα για τα οποία τα *συμφέροντα* της τάξης συνολικά, επικυριαρχούν των ατομικών, τμηματικών, εθνικών ή άμεσων οφελών, δηλ. σε επαναστάτες.

Το ότι ο Μαρξ ποτέ δεν προήγαγε ή άρθρωσε καθαρά αυτή την ιδέα, αληθινά το ουσιαστικό σημείο αφετηρίας για μια θεωρία

του επαναστατικού κόμματος, έγκειται σε αυτό που αποκαλέσαμε νωρίτερα «αισιόδοξο εξελικτισμό» της άποψής του για την ανάπτυξη της εργατικής πολιτικής συνείδησης, για την οποία νόμισε ότι προβιβάζεται σχετικά ομαλά και ομοιόμορφα, χοντρικώς αναλογικά με την ανάπτυξη του καπιταλισμού. Το ότι ο Μαρξ δεν προχώρησε πέρα από αυτή την άποψη δεν είναι, όμως, προς έκπληξη ή κάτι για το οποίο μπορεί να κατηγορηθεί. Για το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του Μαρξ το πρόβλημα του ρεφορμισμού δεν είχε αναδειχτεί με κανένα τρόπο ως μείζων απειλή• τα κύρια καθήκοντα ήταν η υπέρβαση των, κληρονομημένων από τη Γαλλική Επανάσταση, μικροαστικών, σεκταριστικών, συνωμοτικών και ουτοπικών σοσιαλιστικών παραδόσεων της επαναστατικής οργάνωσης και η καθιέρωση της πολιτικής ανεξαρτησίας του προλεταριάτου. Η συνεισφορά του Μαρξ στην επίτευξη αυτών των καθηκόντων από το προλεταριάτο των περισσότερων Ευρωπαϊκών χωρών ήταν πελώρια. Αν στην πορεία της πάλης «λύγιζε το κλωνί» στην κατεύθυνση του οικονομικού ντετερμινισμού, τότε αυτό είναι τελείως κατανοητό. Αλλά είναι εξίσου αναγκαίο να καταλάβουμε ότι στη σφαίρα της θεωρίας του για το κόμμα, η κληρονομιά του Μαρξ, με τα όποια επιτεύγματα, ήταν κάτι που έπρεπε να ξεπεραστεί εγκαίρως από το μαρξιστικό κίνημα, αν ήταν να ανατραπεί ο καπιταλισμός.

* Γιακωβίνοι: Ριζοσπαστικό εθνικιστικό κόμμα («Λέσχη») με μεσοαστική-μικροαστική ηγεσία που κυριάρχησε μεταξύ 1789-1794 στη Γαλλική Επανάσταση, πριν την επιβολή της αντίδρασης των μεγαλοαστικών κύκλων και τη δικτατορία του Ναπολέοντα. Ο Γιακωβινισμός ουσιαστικά αποτέλεσε το πρώτο κίνημα μαζικής απεύθυνσης (στη Γαλλία είχαν ξεπεράσει τις 400.000 μέλη) με διεθνή επιρροή. Ο διασημότερος Γιακωβίνος ήταν ο δικηγόρος Μαξιμιλιανός Ροβεσπιέρος που ταύτισε το όνομά του με την περίοδο της Τρομοκρατίας (1793-1794) κατά αριστοκρατικών και μεγαλοαστικών στοιχείων. Οι μεσοαστοί Γιακωβίνοι ηγέτες κατάφεραν, πολύ αποτελεσματικά για ένα διάστημα, να συσπειρώσουν πίσω τους τα ανοργάνωτα κατώτερα στρώματα της κοινωνίας (μισθωτοί των πόλεων -«Ξεβράκωτοι»- και αγρότες) στον πόλεμο κατά των ευρωπαϊκών στρατών που είχαν εισβάλει στη

χώρα και κατά των πλούσιων και προνομιούχων στο εσωτερικό. Γι' αυτούς του λόγους, συνιστώντας το πιο αριστερό από τα οργανωμένα κόμματα στη Γαλλία, ο Γιακωβινισμός ταυτίστηκε με τη ριζοσπαστική και βίαιη επαναστατικότητα. Ωστόσο, επρόκειτο για μικροαστικό πολιτικό ρεύμα και αργότερα διάφοροι επίγονοί τους μπόρεσαν να κρατήσουν μόνο τα χαρακτηριστικά των «μεγάλων ηγετών», του έντονου φραξιονισμού και των μηχανορραφιών, ελλείψει επαναστατικών συνθηκών. Η έλευση του βιομηχανικού προλεταριάτου στην κοινωνική σκηνή κατέστησε το Γιακωβινισμό ιστορικά ξεπερασμένο. Έτσι ο όρος χρησιμοποιείται ενίοτε από μαρξιστές για να υποδηλώσει το μικροαστικό και σεκταριστικό ριζοσπαστισμό.

**Ρόμπερτ Όουεν (Νιούταουν Ουαλίας Μάης 1771 – Νοέμβρης 1858), ουτοπικός σοσιαλιστής, εργοστασιάρχης, που έφτιαξε βιομηχανικές κοοπερατίβες σαν μοντέλα κομμουνιστικών κοινωνιών. Προσπάθησε να προτείνει τις κοοπερατίβες ως γενικό οικονομικό μοντέλο, επιτέθηκε γι' αυτό στους θεσμούς της ατομικής ιδιοκτησίας, της θρησκείας και της οικογένειας και κατά συνέπεια καταπολεμήθηκε από την αστική κοινωνία. Πτώχευσε και κατέληξε εργάτης.

*** λατινικά: *δυναμικός στην εκτέλεση, ήπιος στον τρόπο*

**** Μιχαήλ Αλεξάντροβιτς Μπακούνιν (Μάης 1814 – Ιούλης 1876), Ρώσος αναρχικός επαναστάτης. Στην ιδεαλιστική/συναισθηματική θεωρία του, οι μάζες έχουν ένα «ένστικτο για ισότητα» που μπορεί να τις οδηγήσει «αυθόρμητα» στην ανατροπή των αστικών θεσμών και την εγκαθίδρυση μιας κοινοτικής ομοσπονδίας. Θεωρούσε την ύπαρξη οποιουδήποτε επίσημου κράτους αντίθετη με τη «δημιουργική ελευθερία δράσης», μα δεχόταν τη «συλλογική δικτατορία» της δικής του «ανεπίσημης» μυστικής οργάνωσης, που πρέπει να «κατευθύνει τη «λαϊκή επανάσταση».

*****Λουί Αγκούστ Μπλανκί (Φλεβάρης 1805-Γενάρης 1881), Γάλλος επαναστάτης. Μέλος της Εταιρείας των Καρμπονάρων (ιταλικής εθνικιστικής, φιλελεύθερης συνωμοτικής οργάνωσης) ως το 1824. Αυτός ο λάτρης των οδοφραγμάτων είχε μια πραξικοπηματική-

συνωμοτική αντίληψη για την επανάσταση (μπλανκισμός), σύμφωνα με την οποία μια πολύ οργανωμένη μυστική ομάδα παίρνει την εξουσία και ανακηρύσσει το σοσιαλισμό.

*****μοιρολατρίας

***** Αύγουστος Μπέμπελ (22 Φλεβάρη 1840, Ντόιτς Κολωνίας – 13 Αυγούστου 1913, Πάσουγκ), επιπλοποιός στο επάγγελμα, ήταν ο ένας από τους δύο ιδρυτικούς ηγέτες του SPD (ο άλλος ήταν ο Βίλχελμ Λίμπκνεχτ). Διακρίθηκε για τις οργανωτικές και ρητορικές του ικανότητες, αλλά και για τη διεθνιστική στάση που είχε κρατήσει μαζί με τον Λίμπκνεχτ κατά τη διάρκεια του πολέμου Γερμανίας-Γαλλίας στα 1870 (και γι' αυτό είχαν φυλακιστεί). Ωστόσο, η εδραιωμένη θέση του SPD στην γερμανική πολιτική ζωή τα επόμενα χρόνια, βοήθησε το Μπέμπελ να γλιστρήσει στη συντηρητικοποίηση και πρακτικά το ρεφορμισμό. Η Ρόζα Λούξεμπουργκ θα ασκούσε αργότερα επίμονη κριτική στην κεντριστική κομματική ηγεσία Μπέμπελ-Κάουτσκι.

***** Οι ποσοιμπιλιστές λέγονταν έτσι γιατί υποστήριζαν ότι ένα εργατικό κόμμα πρέπει να επιδιώκει ό,τι “εφικτό” (possible) για τους εργάτες

***** Πρόκειται βέβαια για τον Βίλχελμ Λίμπκνεχτ (1826-1900), ιδρυτικό ηγέτη του SPD και όχι για τον γιο του Καρλ Λίμπκνεχτ (1871-1919).

[i] Παρατίθεται στο Φραντς Μέρινγκ, ο.π. σ.207-208.

[ii] Μαρξ στον Ένγκελς, 11 Φλεβάρη 1851, παρατίθεται στο Μπέρτραμ Ντ. Βολφ, *Μαρξισμός: 100 Έτη στη Ζωή ενός Δόγματος*, Λονδίνο 1967, σ.196.

[iii] Ένγκελς στον Μαρξ, 13 Φλεβάρη 1851, παρατίθεται στο ίδιο σ.196.

[iv] Φραντς Μέρινγκ, ο.π. σ.209.

[v] Μπέρτραμ Ντ. Βολφ, ο.π. σ.209.

[vi] Σλόμο Αβινέρι, *Η Κοινωνική και Πολιτική Σκέψη του Καρλ Μαρξ*, Κέιμπριτζ 1969, σ.255.

[vii] Ακόμη και μια βιαστική ματιά στην αλληλογραφία Μαρξ και Ένγκελς αποκαλύπτει ότι λόγω του ισχυρού δεσμού φιλίας και κατανόησής τους, χρησιμοποιούν κάθε είδους απερίσκεπτες και εξωφρενικές εκφράσεις ποτέ δε θα διανοούνταν να ξεστομίσουν σε δημόσιες δηλώσεις.

[viii] Μαρξ στον Ένγκελς, 25 Νοέμβρη 1857, στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένη Αλληλογραφία*, ο.π. σ.99.

[ix] Παρατίθεται στο Μπέρτραμ Ντ. Βολφ, ο.ο. σ.200.

[x] Μαρξ στον Ένγκελς, 4 Νοέμβρη 1864, στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένη Αλληλογραφία*, ο.π., σ.146.

[xi] Ήταν σε απάντηση στον Πολίτη Γουέστον που ο Μαρξ έγραψε τη διάσημη παμφλέτα του *Μισθός, Τιμή και Κέρδος*.

[xii] Βλ. Μπόρις Ι. Νικολάγιεβσκι, «Μυστικές Εταιρείες και η Πρώτη Διεθνής», στο Μίλοραντ Ντρακόβιτς (συντ.), *Οι Επαναστατικές Διεθνείς 1863-1943*, Λονδίνο 1966.

[xiii] Μαρξ στον Ένγκελς, 4 Νοέμβρη 1864, στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένη Αλληλογραφία*, ο.π. σ.148.

[xiv] στο ίδιο σ.149.

[xv] Βλ. Χαλ Ντρέιπερ, ο.π.

[xvi] «Προσωρινοί Κανονισμοί της Πρώτης Διεθνούς», στο Ντ. Φέρνμπαχ (συντ.), *Καρλ Μαρξ: Η Πρώτη Διεθνής και Μετά*, ο.π. σ.82.

[xvii] Παρατίθεται στο ίδιο σ.269.

[xviii] στο ίδιο

[xix] Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένα Έργα*, Τομ.Ι ο.π. σ.388.

[\[xx\]](#) Παρατίθεται στο Μόντι Τζόνστοουν, ο.π. σ.131.

[\[xxi\]](#) Μαρξ, Ένγκελς, Λένιν, *Αναρχισμός και Αναρχοσυνδικαλισμός*, Μόσχα 1972, σ.56.

[\[xxii\]](#) Μπακούνιν στον Ρίτσαρντ, 1 Απρίλη 1870, παρατίθεται στο Μόντι Τζόνστοουν ο.π. σ.134.

[\[xxiii\]](#) Μόντι Τζόνστοουν ο.π. σ.134.

[\[xxiv\]](#) Ο Μαρξ πέτυχε την αποβολή του Μπακούνιν, όχι σε πολιτική βάση, αλλά εμπλέκοντάς τον στις δραστηριότητες του αυταπατώμενου Ρώσου συνωμότη Νετσάγεφ και κατηγορώντας τον για εξαπάτηση του Μαρξ, σε σχέση με 300 ρούβλια για τη μετάφραση του *Κεφαλαίου*.

[\[xxv\]](#) Παρατίθεται στο Ντ.ΜακΛίλλαν ο.π. σ.175-76.

[\[xxvi\]](#) Μαρξ στον Μπόλτε, 23 Νοέμβρη 1871, στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένη Αλληλογραφία*, ο.π. σ.270-71.

[\[xxvii\]](#) Ένγκελς στον Μπλοχ, 21-22 Σεπτέμβρη 1890, στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένη Αλληλογραφία*, ο.π. σ.418.

[\[xxviii\]](#) Ένγκελς στον Μπέρνσταϊν, 27 Φλεβάρη-1 Μάρτη 1883, στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένη Αλληλογραφία*, ο.π. σ.358.

[\[xxix\]](#) Ένγκελς στον Μπέμπελ, 21 Ιούνη 1873, στο ίδιο σ.283-85.

[\[xxx\]](#) Ένγκελς στον Ζόργκε, 12-17 Σεπτέμβρη, στο ίδιο σ.289.

[\[xxxi\]](#) Ένγκελς, «Συνδικάτα II», *Το Εργατικό Κριτήριο*, 4 Ιούνη 1881, στο Γ.Ο.Χέντερσον (συντ.), *Επιλεγμένα Έργα του Ένγκελς*, Λονδίνο 1967, σ.109.

[\[xxxii\]](#) Ένγκελς στον Φ.Κ.Βισνέβσκι, 28 Δεκέμβρη 1886, στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένη Αλληλογραφία*, ο.π. σ.398-99.

[\[xxxiii\]](#) Ένγκελς στον Μπέρνσταϊν, 20 Οκτώβρη 1875, στο ίδιο σ.352.

[\[xxxiv\]](#) στο ίδιο σ.353.

[\[xxxv\]](#) Ένγκελς στον Μπέμπελ, 12 Οκτώβρη 1875, στο ίδιο σ.298.

[\[xxxvi\]](#) «Κριτική στο Πρόγραμμα της Γκότα», στο Ντ. Φερνμπαχ (συντ.), *Καρλ Μαρξ: Η Πρώτη Διεθνής και Μετά*, ο.π.

[\[xxxvii\]](#) στο ίδιο σ.355.

[\[xxxviii\]](#) Μαρξ και Ένγκελς στους Μπέμπελ, Λίμπκνεχτ, Μπράκε και άλλους, 17-18 Σεπτέμβρη 1879, στο Μαρξ και Ένγκελς, *Επιλεγμένη Αλληλογραφία*, ο.π. σ.327.

[\[xxxix\]](#) Ένγκελς στον Μπέκερ, 1 Ιούλη 1879, στο ίδιο σ.328.

[\[xl\]](#) Μαρξ στον Ζόργκε, 19 Σεπτέμβρη 1879, στο ίδιο σ.328.

[\[xli\]](#) Μαρξ και Ένγκελς στους Μπέμπελ, Λίμπκνεχτ, Μπράκε και άλλους, στο ίδιο σ.327.

[\[xlii\]](#) Παρατίθεται στο Τζέιμς Τζολ, *Η Δεύτερη Διεθνής*, Λονδίνο 1968, σ.94.

[\[xliii\]](#) Κρις Χαρμαν, «Κόμμα και Τάξη», στο Ντάνκαν Χάλας κ.α., *Κόμμα και Τάξη*, Λονδίνο (χ.ημερ.),σ.50.

[\[xliv\]](#) Ένγκελς στον Ζόργκε, 9 Αυγούστου 1890, παρατίθεται στο Μόντι Τζόνστοουν, ο.π. σ.157.